

**Koltrasten som trodde att
den var en ambulans**

Anders Mildner

*"Until I die there will be sounds.
And they will continue following my death.
One need not fear about the future of music."*

John Cage

Till mina barn, i vars rum jag skrivit stora
delar av denna bok. Jag lovar att sluta
använda era skrivbord nu.

In i tystnaden

*Ljudet av blod / Trafik som identitet /
Hur låter världen? / Vem är bra på
att lyssna*

Något är fel. Blodtrycket stiger okontrollerat. Allt utanför stannar av, men inuti känns det som om jag sväller. Som om venerna för första gången blir tydliga och får känsel. Jag tittar förvånat på min arm. Ja, jag känner dem nu, långt innanför huden: öppna kanaler där blodet rusar och brusar, snabbt uppuppupp mot huvudet, upp mot öronen som sträcker på sig och förgäves försöker röra sig utåt i sin jakt på ljud. Men de som finns här är annorlunda än alla jag tidigare har hört.

Hjärtat bultar – Bong! Bong! Bong! – och pressar mer blod mot skallen. Mannen på stolen mitt emot mig för sin hand mot sitt ansikte. Det frasar dovt om kinden. Frasandet kommer emot mig som i ett litet paket, inslaget i tystnad. Mina öron sluter sig kring ljudet, som omedelbart löses upp och försvinner. Jag ser honom en meter ifrån mig, men jag kan inte avgöra om ljudet han skapar är nära eller långt bort. På fötterna har han vita bomullstofflor. Det vet jag inte varför jag fäster mig vid, det har ju jag också. Jag försöker tänka men har svårt att koncentrera mig. Jag hör ingenting annat än de ljud som kommer från mitt eget inre.

Rummet är bara några kvadratmeter stort. Väggarna består av tjockt vadderade reflektorer, stora trekanters som pekar ut från sidorna som stora fågelnäbbar. Under oss finns inget golv, utan stålvajrar som bildar ett rutnät. En decimeter under dem är en duk utspänd. Taket är också isolerat. Till och med lamporna är täckta med något tjockt material. Härinne reflekteras inga ljud, det finns inga väggar för dem att studsas mot. Detta är ett försök att på konstgjord väg skapa en miljö som är så helt tyst som det bara går. Liknande tysta laboratorier finns i forskarmiljöer lite varstans i världen, men det är sällan någon utanför forskarvärlden får tillträde till dem. Och fast jag bara för en minut sedan så gärna ville gå in det här rummet, känner jag nu bara en sak: en nästan överväldigande önskan att komma härifrån så fort som möjligt.

Jag hör mig själv säga att det verkar som om jag har lock för öronen och att jag inte mår bra. Forskaren som släppt in mig myser lite. Han säger att den vanligaste reaktionen brukar vara att folk får ångest och klaustrofobi. »Är det... helt tyst här?« frågar jag försiktigt. Han tar fram ett mätinstrument som han för i en cirkelrörelse runt rummet. »Nej, det finns faktiskt... en hel del ljud«, säger han. »Vi hör dem bara inte.«

Situationen är djupt skrämmande. Det känns som om väggarna kommer mot mig. Som om alla andra sinnen än hörseln har kopplats bort. Jag har reducerats till att vara ett pumpande hjärta och två öron som förgäves letar efter något att höra. Men allt de snappar upp påverkar mig bara negativt och ökar känslan av obehag.

»Du hör ditt eget blodomlopp«, säger forskaren. »Det tar lite tid att vänja sig vid det. Jag brukar kalla det här för klinisk tystnad. Efter ett tag kan det faktiskt kännas ganska avkopplande.«

Min tanke var att jag skulle sitta i det tysta rummet ett tag. Bara uppleva hur det egentligen känns att vara i en miljö utan ljud. Några få minuter senare är det som om hela mitt jag bönar och ber om att få slippa därifrån. Jag går snabbt ut och lämnar det tysta rummet bakom mig med ett tjockt tryck över öronen. De känns varma och blossande.

Jag har upplevt den absoluta tystnaden. Jag hade aldrig kunnat ana att den skulle skrämma mig så.

Hur låter världen?

Frågan kan tyckas märklig. Det är väl bara att lyssna? Och – ja, så enkelt skulle det kunna vara. Problemet är bara att vi inte är särskilt duktiga på att lyssna. Det mesta i vårt samhälle går i själva verket ut på motsatsen, nämligen att höras.

De senaste åren har retoriken fått en renässans. Vikten av att kunna föra fram det vi vill säga på ett övertygande sätt betonas ständigt, inte minst i medierna, som gärna hyr in retorikexperter för att diskutera och dissekera politiker och andra makthavares framträdanden. Även skolorna förväntas satsa på retorik som ämne. Men medan vi på detta sätt riktar all vår uppmärksamhet mot talet, glömmer vi bort lyssnandet. Vi vet ganska väl vad som kännetecknar en bra talare, men vad innebär det att vara bra på att lyssna? Vi känner till att Martin Luther King, Olof Palme och Winston Churchill

var fenomenala på att prata inför publik – men kan vi ens räkna upp någon politiker eller opinionsbildare som varit känd för att han eller hon var en bra lyssnare?

När vi tänker på vad det innebär att vara bra på att lyssna går våra tankar gärna till känslolivet. Vi behöver alla nära vänner som orkar ta sig tid att lyssna medan vi lättar våra hjärtan och pratar ut om våra problem. Men lyssnande handlar inte bara om att lyssna på någon, utan också att lyssna efter något.

Sätt dig i 15 sekunder och fundera över vilka ljud du hör just nu. Med all säkerhet kommer du att upptäcka massor du inte lagt märke till tidigare, sådant som på något omärkligt sätt sorterats bort från ditt medvetande. Det är egentligen konstigt. Efter en stund hör du ju själv hur tydliga och starka ljuden är, eller hur? Om du fortsätter att lyssna i 15 sekunder till, kommer du upptäcka ännu fler ljud. De finns där, men du reflekterar inte över dem. Hur skulle din bild av världen förändras om du hade tränats att höra dem? Vad hade du hört om du lyssnat i en timme?

Det finns en alldeles speciell poäng med att bli medveten om sin ljudmiljö. Bara för att vi inte lägger märke till ljuden omkring oss, innebär inte detta att de är betydelselösa. Våra hjärnor registrerar och reagerar på alla ljud, oavsett om vi är medvetna om dem eller ej, oavsett om vi är vakna eller om vi sover. Ändå behöver vi nästan något att titta på också för att registrera ljuden, eller åtminstone för att begripa hur starka de är. De ljudmätare som finns uppsatta i konsertlokaler, i skolor och på dagis är ett bra exempel. Först när mätaren

slår över till rött begriper vi exakt hur hög ljudnivån är. Fast vi alla förstås har känt och hört det för länge sedan. Om vi hade installerat liknande mätinstrument i våra hem, skulle framförallt en sak stå klart för oss: att vi nästan aldrig rör oss genom tysta rum.

När man pratar om ljud glider samtalet av naturliga skäl nästan alltid in på oljud, buller, störningar. Ljud är ett problem idag över hela världen. Men problemet är svårt, för att inte säga omöjligt, att förstå sig på om man inte betraktar det historiskt.

För det första är de ljud som omger oss idag en effekt av något som vuxit fram under lång tid, för det andra har en stor del av dessa ljud skapats aktivt och med ett uttalat syfte: att påverka oss. Det går en röd tråd mellan varuhusmusikens uppkomst på 1930-talet till dagens företags audio branding; från de första bilarna till dagens överhettade trafiksituation; från industrialismens ångdrivna fabriker till de nutida massproduktionskomplexen – nämligen att det finns något att sälja.

Exakt vad som saluförs är olika från gång till gång. Ibland handlar det om drömmar om ett annat och bättre liv, ibland om kulturell tillhörighet.

När jag flyttade till Stockholm som 31-åring efter att ha bott hela mitt liv i mindre städer, hamnade jag i en liten lägenhet vid en av stadens mest trafikerade gator. På morgnarna gick jag ut på balkongen. Dånet från bilarna fyra trappor ner var som en smäll i ansiktet. Jag älskade det. Det här, tänkte jag, det är som att bo i Los Angeles. Nu hade jag aldrig varit i Los Angeles, eller i någon annanstans i USA för den delen, men det var så jag föreställde mig det.

Klapprandet av människors fotsteg mot trottoaren var närvarande hela tiden. Jag lyssnade på sirener från polisbilar och ambulanser som jagade varandra upp och ner för gatan och kände instinktivt att det berättade något väsentligt om mitt nya liv för mig. Aldrig mer skulle gågatan ta slut efter 200 meter, aldrig mer skulle jag uppleva den döda känslan av en stad som gick och lade sig klockan 18. Bullret störde mig inte, jag ville snarare ha mer av det. Med dess hjälp kunde jag byta identitet, förvandla mig till någon annan: en modern människa som levde ett modernt liv i en stad som aldrig sov. Nyheten att precis samma gatstump hade landets absolut sämsta luftkvalitet och var direkt hälsovådlig, valde jag att bortse ifrån. Det priset var jag beredd att betala.

När jag efter sju år flyttade tillbaka till en mindre stad, låg jag vaken hela första natten. Bakgrundsbruset var borta. Dånnet hade försvunnit. Det kändes ensamt på ett konstigt sätt, som om alla människor plötsligt upphört att existera. Jag var så ovan vid tystnaden att jag inte visste hur jag skulle hantera den. Några timmar in på natten började plötsligt nya ljud framträda: kvittrande fåglar, löv som rasslade, vind som ven, katter som smög över taken. Nästa morgon berättade jag om min upplevelse för grannarna. De tittade frågande på mig. Tyst? Hörde jag inte bullret från motorvägen? De berättade att trafiken hade ökat så mycket de senaste 20 åren att några nu funderade på att flytta. Vilken motorväg? tänkte jag och försökte pejla in öronen. I bakgrunden hörde jag ett mycket svagt ljud, nästan ohörbart. Det ljudet kommer jag aldrig klaga på, sa jag och skakade på huvudet. Idag har jag

bott i mitt hus i fem år. Under arbetet med den här boken har motorvägen varit det enskilda ljud som stört mig absolut mest.

Vad innebär det att vara bra på att lyssna? En sak är klar – det räcker inte med att vi har öron. Vi hör först när vi lärt oss höra, vi uppfattar skillnader först när vi har upplevt dem. Utan dessa erfarenheter är vi handikappade, vi kan inte diskutera vår omgivning för vi kan inte sätta ord på den.

Dagens ljudsituation beror helt och hållet på vår kultur. Vi har genom historien skapat en kultur som ser ut – och låter – på ett visst sätt. Här har kommersiella krafter haft en stor inverkan, inte minst i den urbana miljön. Vill vi förstå hur människor i dagens samhälle påverkas av de ljud som omger dem, måste vi därför också kika närmare på det kommersiella strävandet att ljudsätta världen, till exempel genom att använda musik som medel att förvandla oss till villiga konsumenter.

En annan viktig komponent är alla de bieffekter som har uppstått på vägen. En del betraktar dem som det pris vi får betala för framsteg. Kanske har de rätt. Det är ljudet från bilar, båtar, tåg, flygplan, helikoptrar, bussar, motorcyklar, mopeder, vattenskotrar, värmepumpar, fläktsystem, kylar, tvättmaskiner och så vidare. Först när vi slutar att betrakta dessa ljud som tekniska och ser de handelstransaktioner som ligger bakom varje enskilt ljud – att vi köper en livsstil och betalar med att förändra ljudmiljön – förstår vi också hur svårt det är att reglera dem.

Anhopningen av ljud i samhället är nu så stor att tystnaden för första gången har blivit en vara som går att säljas för pengar. Retreats, tysta helger och stilla spavistelser säljs för allt mellan några hundralappar och tusentals kronor. Men precis som alla andra varor är det långt ifrån alla som har råd att köpa tystnad. Ljud har blivit en klassfråga.

Slutligen: att skriva om ljud utan att ta upp musik är omöjligt. Både eftersom musiken utgör en stor del av de ljud som stör och skadar oss och för att musiken mer och mer blivit det enda vi kan fly till när resten av ljuden blir för många, för kraftiga eller för irriterande. Med andra ord står den både för ett hot och en lindring i en tid som kännetecknas av stress och informationsöverdoser, vilket innebär att musiken spelar en extremt komplex roll i dagens ljudvärld. Att musik påverkar oss på en rad sätt har varit känt länge. På 1700-talet ordinerade brittiska läkare musik som botemedel för nervösa åkommor, samtidigt som kunskapen också fanns att inte all musik fungerade – vissa typer kunde rentav förvärra tillstånden.

Själv har jag levt hela mitt liv med musiken som ständig följeslagare. Jag har varit musiker och jag har ägt ett (mycket litet) musikförlag. Det första jag gör när jag vaknar är att sätta på en skiva. Helst vill jag spela något instrument själv den sista timmen innan jag somnar, så att även drömmarna fylls av musik. Precis som många andra tycker jag om att dra upp volymen. Riktigt hög volym gör att musiken påverkar oss inifrån, vibrationerna skakar igång kroppens belönings-system och fyller tonerna – och livet – med en helt ny sorts mening. Men liksom det har sitt pris att koppla identitet till

stads ljud, har det också ett pris att omge sig med stark musik. Det piper i mina öron, precis som i väldigt många andras. Mitt högra öra är bullerskadat och måste omedelbart skyddas när ljudnivån stiger över en viss nivå. Är det ett rimligt pris att betala för de upplevelser jag har haft? Och är det ens ett val som dagens unga kommer kunna att göra själva – eller har vi som samhälle redan gjort det valet åt dem genom att skapa den kultur vi nu lever i?

Vår sits i det hypermoderna samhället har utan tvekan blivit något obekvämt: ljuden har blivit så många och så omfattande att vår enda utväg är att shoppa oss till tystnad, eller att ta på oss hörlurarna och köpa ljud som släcker ut det brus som stör oss.

Det här är en bok som berättar hur vi hamnade i den situationen – och vad den egentligen innebär för oss, våra barn, naturen, samhället och för vår kultur.